

ULUSLARARASI TÜRK AKADEMİSİ VE *ALTAY CUMHURİYETİ'NDEKİ ESKİ TÜRK YAZITLARI ALBÜMÜ* ADLI ESER ÜZERİNE

Cengiz ALYILMAZ*

Öz

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye Cumhuriyeti arasında birçok alanda iş birliği sağlanmış; bu iş birliğinin doğal sonucu olarak da bazı kurum ve kuruluşlar ihdas edilmiştir.

Uluslararası Türk Akademisi de 25 Mayıs 2010 tarihinde Kazakistan'ın başkenti Astana'da Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan NAZARBAYEV'in önderliğinde ve himayelerinde Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığının bünyesinde bilimsel araştırma merkezi olarak kurulmuş; bugünkü statüsüne ise, 23 Ağustos 2012'de Bişkek'te düzenlenen Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Zirvesi'nde alınan kararlarla kavuşmuştur.

Bu makalede önce Uluslararası Türk Akademisinin kuruluş amacı, teşkilat yapısı, faaliyet alanları, bugüne kadar gerçekleştirilen çalışmalar dikkatlere sunulmakta; sonra da Uluslararası Türk Akademisi yayınları arasından çıkan *Altay Cumhuriyeti'ndeki Eski Türk Yazıtları Albümü* adlı eser ve yazarları hakkında bilgi verilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Uluslararası Türk Akademisi, *Altay Cumhuriyeti'ndeki Eski Türk Yazıtları Albümü* adlı eser.

THE INTERNATIONAL TURKIC ACADEMY AND THE BOOK *ALTAY CUMHURİYETİ'NDEKİ ESKİ TÜRK YAZITLARI ALBÜMÜ*

Abstract

After the disintegration of the Soviet Union, the newly-established Turkic Republics and the Republic of Turkey achieved cooperation in a large number of areas, and as a natural result of this cooperation, a set of organizations and institutions were established.

The International Turkic Academy was established on May 25, 2010 in Astana, the capital city of Kazakhstan, under the leadership and auspices of Nursultan NAZARBAYEV, the President of Kazakhstan, to serve as a scientific research center within the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. The Academy was granted its present status by the resolution adopted at the Summit of the Cooperation Council of Turkic Speaking States held on August 23, 2012 in Bishkek.

The paper first attempts to introduce the purpose of establishment, organizational structure and scope of activities of the International Turkic Academy, and the studies carried out so far. It later presents information about the book entitled *Altay Cumhuriyeti'ndeki Eski Türk Yazıtları Albümü* (*Album of the Old Turkish Inscriptions in the Altai Republic*) among the publications of the International Turkic Academy and about the authors of the book.

Keywords: International Turkic Academy, the book *Altay Cumhuriyeti'ndeki Eski Türk Yazıtları Albümü* (*Album of the Old Turkish Inscriptions in the Altai Republic*).

* Prof. Dr.; Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürü; Türk Dil Kurumu Bilim Kurulu Üyesi ve Yazıt Bilimi Kolu Başkanı; acengiz@atauni.edu.tr; calyilmaz@gmail.com.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Orta Asya'da ve Kafkasya'da büyük gelişmeler yaşanmış; Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

Bağımsız Türk Cumhuriyetleri çeyrek asra yaklaşan süreçte bütün kurum ve kuruluşlarda yeniden yapılanmaya gitmiş; millî ordularını kurmuş; ekonomilerini güçlendirip kendi içlerinde birlik ve dayanışmayı sağlamışlardır.

Devlet olma ve uluslararası alanda kabul görme, hiç şüphesiz ki uluslararası karşılıklı ilişkilerden geçer. Bunun bilincinde olan Yeni Türk Cumhuriyetleri kısa sürede hem birbirleriyle hem komşu ülkelerle hem de dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan devlet ve topluluklarla ilişkiler kurmuşlardır.

Yeni Türk Cumhuriyetlerinin **yapılanmalarında, modernleşmelerinde, birbirleriyle ve dünya ülkeleriyle entegrasyonlarında** kardeş Türkiye Cumhuriyeti Devleti önemli rol oynamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası alandaki deneyimleri, birikimleri ve kazanımları ile dünyadaki değişme ve gelişmeler Yeni Türk Cumhuriyetleri'nin birçok alanda Türkiye Cumhuriyeti ile iş birliği yapmalarını âdeta zorunlu kılmıştır.

İçinde Türkiye'nin de yer aldığı Türk Cumhuriyetleri temelinde **yardımlaşma, dayanışma ve paylaşma** duygusunun yattığı; uluslararası alanda ortak akli ortak davranışa dönüştürecek teşkilatlar kurmuşlardır. TÜRKSOY, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi / Türk Keneşi), Türk Üniversiteler Birliği¹, Türk Dünyası Parlamenterler Birliği ve Uluslararası Türk Akademisi bu anlamlı teşkilatlar arasında yer almaktadır. Anılan bu teşkilatlar kuruluş dönemlerinde Türkiye'de, Türk Dünyası'nda ve dünya kamuoyunda ilgi uyandırmış; geride kalan süreçte kendilerinden beklenenleri gerçekleştir(e)medikleri için ilk kuruluş yıllarındaki cazibelerini ne yazık ki yitirmişlerdir.²

¹ Türk Üniversiteler Birliği (Türk Konseyi bünyesinde) kurulduktan sonra Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü, iki kez dönem başkanlığını yapmıştır. Atatürk Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Hikmet KOÇAK'ın ve Atatürk Üniversitesi Orta Doğu ve Orta Asya - Kafkaslar Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü Prof. Dr. Osman MERT'in Türk Üniversiteler Birliğinin tüzüğünün hazırlanmasındaki ve faaliyetlerinin gerçekleştirilmesindeki gayretleri her türlü takdirin üzerindedir. Türk Üniversiteler Birliğinin kuruluşu ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mert, 2015, s. 273-290. 11-12 Nisan 2016 tarihleri arasında Erzurum'da toplanan Türk Üniversiteler Birliğine Bitlis Eren Üniversitesi de katılmış; Türk Üniversiteler Birliğinin dönem başkanlığı Atatürk Üniversitesinden Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesine devredilmiştir.

² Bu cümleler ilgili kurum ve kuruluşların yetkililerini rahatsız etse de Türk Dünyası'yla yakından ilgilienen biri olarak bu gerçeğin artık saklanması mümkün olmadığını ifade etmek zorundayım. Başkanlıklarını ve müdürlüğünü yaptığım Türk Dünyası ile ilgili kurum ve kuruluşların (Valeh Hacılar Uluslararası Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar

Bu makalede Türk Cumhuriyetlerinin (ittifakla olmasa da) büyük hedeflerle kurdukları Uluslararası Türk Akademisi, faaliyetleri ve Uluslararası Türk Akademisi yayınları arasından çıkan *Altay Cumhuriyeti'ndeki Eski Türk Yazıtları Albümü* adlı kitap hakkında bilgi verilecektir.

1. Uluslararası Türk Akademisi ve Faaliyetleri:³

Azerbaycan Cumhuriyeti'ne bağlı Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti'nde 02-03 Ekim 2009 tarihlerinde düzenlenen Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları IX. Zirvesi'nde Türk Dünyası ile ilgili bilimsel çalışmaların koordinasyonunu sağlayacak bir merkezin kurulması kararlaştırılmış; bu karar gereğince Uluslararası Türk Akademisi, 25 Mayıs 2010 tarihinde Kazakistan'ın başkenti Astana'da "Bilge Devlet Adamı" Nursultan NAZARBAYEV'in önderliğinde ve himayelerinde Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığının bünyesinde bilimsel araştırma merkezi olarak kurulmuş; bugünkü statüsüne ise 23 Ağustos 2012 tarihinde Bişkek'te düzenlenen Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Zirvesi'nde alınan kararla kavuşmuştur.

Uluslararası Türk Akademisinin bünyesinde **Tarih ve Etnoloji Merkezi, Sanat ve Kültür Merkezi, Sosyo-Ekonomik Araştırmalar Merkezi, Uluslararası Araştırmalar Merkezi** ve **Dil, Edebiyat ve Terminoloji Merkezi** olmak üzere 5 akademik birim bulunmaktadır.

Uluslararası Türk Akademisi, bugün gelinen noktada birçok alanda önemli gelişmeler sağlamış; **30.000 kitaptan** oluşan bir **kütüphane** kurmayı başarmış; **50'den fazla kitap** yayınlamış; bilimsel - akademik nitelikli **iki dergiyi** ("Altay Araştırmaları ve Türkoloji" ile "GLOBAL Türk") ilgililerinin istifadesine sunmuş; bazı projelere de destek sağlamıştır.

Uluslararası Türk Akademisinin de bütün bunlara rağmen arzulanan ve hedeflenen noktaya gelebildiğini söylemek ne yazık ki mümkün değildir.

Türk Akademisinin hedeflerine ulaşabilmesi için ivedilikle şunların yapılması gerekmektedir:

Vakfı, Uluslararası TEKE (Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim) Derneği ve Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğü) söz konusu kurumlar tarafından (en azından fikir alışverişi için bile olsa) bugüne kadar bir kez olsun aranıp sorulmadığını, yapılan toplantılara davet edilmediğini belirtmek isterim. Bu durum ne yazık ki ülkemizde ve Türk Cumhuriyetleri'nde faaliyet gösteren Türk Dünyası ile ilgili pek çok sivil toplum kuruluşu için de geçerlidir.

³ Uluslararası Türk Akademisi hakkındaki genel bilgiler anılan akademinin resmî sitesinden (<http://twesco.org/tr/>) ve konuyla ilgili yayınlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

- Türk Akademisine Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan ve Azerbaycan üyedir. Türk Dünyası'nda bilimsel - akademik alanda birliğin sağlanabilmesi için (daha önce farklı gerekçeler ileri sürerek Türk Akademisine üye olmayan) Özbekistan ve Türkmenistan Cumhuriyetlerinin üye olmaları hususunda azami gayret gösterilmelidir. Mevcut sorunun giderilmesinde kuşkusuz ki devlet başkanlarının ikili veya çoklu görüşmeleri etkili olacaktır.

- Türk Akademisinin statüsü üye ülkelerin parlamentoları tarafından onaylanmış olsa da bazı üye ülkeler akademiye gerekli mali desteği sağlamamışlardır. Uluslararası nitelikli faaliyetlerin yapılmasının ve mevcut olanların sürdürülebilmesinin ekonomik destek olmadan gerçekleştirilemeyeceği unutulmamalıdır.

- Uluslararası Türk Akademisi Türk Dünyası'nda Türk Dili, Türk Edebiyatı, Türk Tarihi, Türk Arkeolojisi, Türk Sanatı, Türk Halk bilimi, Türk Musikisi, Türk Kültür ve Uygarlığı... ile ilgili bilimsel araştırma ve incelemeler yapmak ve elde edilen bilgi, bulgu ve belgeleri bilim dünyasıyla ve dünya kamuoyuyla paylaşmak amacıyla kurulmuştur. Akademi bünyesinde kurulacak enstitülerde belirtilen alanlarda **lisansüstü eğitim (yüksek lisans ve doktora) programları** açılmalıdır.

- Türk Akademisi, **uluslararası nitelikli özerk bir kurumdur**. Akademilerde bilimsel faaliyetlerin gerçekleştirilebilmesi de ancak ve ancak “**akademik personel**”le mümkün olabilmektedir. Bu sebeple Uluslararası Türk Akademisi bünyesindeki merkezlere **mümkün olan en kısa sürede** farklı bilim dallarında, alanlarında temayüz etmiş **öğretim üyeleri ve araştırma görevlileri** alınmalıdır.

- Uluslararası Türk Akademisi yetkilileri, öğretim üyesi alımlarında Türk Dünyası'nda ve farklı ülkelerde Türklük bilimi ile ilgili araştırma ve incelemeler yapan bilim adamlarıyla (Uluslararası Türk Akademisinde görevlendirilmeleri hususunda) görüşmeler yapmalı; prensipte anlaşmaya varılan bilim adamlarının kadrolu, yarı zamanlı veya danışman olarak görevlendirilmeleri için gerekli işlemleri (vakit kaybetmeksizin) başlatmalıdırlar.

- Uluslararası Türk Akademisi kuruluşundan bugüne kadar bazı akademiler ve Türkoloji merkezleriyle anlaşmalar yapmıştır. Bunların sayısı artırılmalı; resmî ve özel kurum ve kuruluşlarla iş birliğine gidilerek ortak bilimsel faaliyetler (kongreler, sempozyumlar, paneller ve çalıştaylar) gerçekleştirilmeli; anma ve kutlama programları yapılmalıdır.

- Uluslararası Türk Akademisinin dünyanın farklı ülkelerinde (bilim, kültür ve sanat merkezlerinde) temsilcilikleri açılmalıdır.

- Üye ülkeler tarafından 04-05 Haziran 2014 tarihinde Bodrum'da gerçekleştirilen Türk Konseyi IV. Zirvesi'nde Uluslararası Türk Akademisinin Başkanlığı'na Kazakistan

Cumhuriyeti'nden Prof. Dr. Darhan KIDIRALİ getirilmiştir. İmzalanan protokol gereğince başkan yardımcılıklarını Türkiye, Kırgızistan ve Azerbaycan cumhuriyetlerinden seçilecek bilim adamlarının yapmaları kararlaştırılmış; ancak bunlarla ilgili bugüne kadar bir atama yapılmamıştır. Başkan yardımcılığı görevlerine bir an önce atama yapılmalı; atamalarda liyakat esas alınmalıdır.

- Hâlen Türk Konseyi / Türk Keneşi çatısı altında faaliyet gösteren Türk Üniversiteler Birliğinin Uluslararası Türk Akademisine bağlanması düşünülmektedir. Bu durum ilk anda son derece doğal görünmektedir. Ancak Türk Dünyası'nda eğitimle ilgili kurum ve kuruluşları aynı çatı altında toplamak kadar önemliyse söz konusu kurum ve kuruluşların amaçlarına uygun bir şekilde faaliyet göstermelerini sağlamak da o kadar önemlidir. Aynı çatı altında toplanan kurum ve kuruluşlar çok iyi koordine edilmediklerinde ve yönetilemediklerinde hep birlikte başarısız olur ve misyonunu tamamlayamadan yok olup giderler.

2. Türk Akademisinin Logosu:

Uluslararası Türk Akademisinin hâlen kullanılan logosu Türk Dünyası Görsel Sanatlar Ödülü Sahibi Levent ALYAP tarafından hazırlanmıştır.

Foto 1: Uluslararası Türk Akademisinin hâlen kullanılan logosu

Logonun bünyesinde yer alan **akademi** sözcüğü (Kök)türk Alfabeti ile 𐰃𐰆𐰇𐰈𐰉 şeklinde yazılır. Ancak bu sözcük hâlen kullanılan logoda 𐰃𐰆𐰇𐰈𐰉𐰊 şeklinde yer almaktadır. (Kök)türk harfli bu metin (𐰃𐰆𐰇𐰈𐰉𐰊) bu yazılışla **akademi** değil; **ekedemi** şeklinde okunur. Logo hazırlanırken Levent ALYAP, Türk Akademisinin o dönemde konuyla ilgili olarak görevlendirdiği Cantekin HARCAVBAY'ı uyarılmış; ancak söz konusu yetkilinin ısrarı üzerine tasarımda 𐰃𐰆𐰇𐰈𐰉𐰊 yerine 𐰃𐰆𐰇𐰈𐰉𐰊 şeklini kullanmak zorunda kalmıştır. Aslında logodaki “Türk Akademisi” kavram işaretinin Türkçe söz dizimine uygun olarak 𐰃𐰆𐰇𐰈𐰉𐰊 𐰃𐰆𐰇𐰈 şeklinde yazılması gerekirdi. Türk Akademisi yetkililerinin mevcut yanlıştan vazgeçip logonun tarafımızdan düzeltilen ve aşağıda dikkatlere sunulan şeklini kullanmaları yerinde olacaktır:

Foto 2: Uluslararası Türk Akademisinin logosunda yer alan (Kök)türk harfli metnin tarafımızdan düzenlenenen şeklini barındıran logo⁴

⁴ Uluslararası Türk Akademisi yetkilileri 23-24 Mayıs 2016 tarihleri arasında Astana’da gerçekleştirilecek olan Sosyal Bilimler Forumu için logo olarak Valeh Hacılar Uluslararası Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Vakfının, *Uluslararası TEKE Dergisi*’nin ve Uluslararası TEKE Derneğinin patentli logosunu kullanmışlardır. Uluslararası Türk Akademisi yetkililerinin Türk Dünyası’na özveriyle hizmet eden kurum ve kuruluşların uluslararası kanunlarla belirlenmiş haklarına saygı göstermeleri beklenirdi.

3. *Altay Cumhuriyeti'ndeki Eski Türk Yazıtları Albümü* Adlı Eser Üzerine:

(Kök)türkler ve onlardan sonra işbaşına geçen Ötüken Uygurları genelde bugün Moğolistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Uygur Özerk Cumhuriyeti sınırları içinde kalan coğrafyalarda; Kırgızlar, Azlar, Çikler ise... Sibiryaya Bölgesi'nde (Tuva'da, Hakasya'da, Dağlık Altay'da, Yakutistan'da *vd.*) pek çok (Kök)türk harfli yazıt vücuda getirmişlerdir. Bu yazıtların bir kısmı Türk kağanlarına, kumandanlarına, beylerine; bir kısmı ise halka ait yazıtlardan oluşmaktadır. Kağanlara, kumandanlara ve beylere ait dikili taşlara özenle işlenmiş yazıtlar daha ziyade resmî tarihî belgeler olma özelliğine de sahiptir. (Kök)türk harfli yazıtlar başta dikili taşlar ve kayalar olmak üzere heykellere, taşbabalara, kullanım ve süs eşyalarının üzerlerine (kaplara, kadehlere, mühürlere, yüzüklere, kılıçlara, kamalara, eyerlere, akçelere, kemiklere, ağaçlara...) işlenmişlerdir. Bu çeşitlilik (Kök)türk Alfabesi'nin yaygın kullanımını ve okuryazarlık düzeyinin seviyesini göstermek bakımından da önemlidir (Vasilyev, 1999; Sertkaya, 2001, s. 23-37; Alyılmaz, 2007, s. 11-31; Alyılmaz, 2011, s. 25-31; Alyılmaz, 2015, s. 176-189; Mert, 2009; Mert, 2015; Useev, 2011).

(Kök)türk harfli yazıtları buldukları bölgeleri de dikkate alarak aşağıdaki şekilde gruplandırmak mümkündür:⁵

1. Moğolistan Cumhuriyeti'ndeki (Kök)türk Harfli Yazıtlar ((Kök)türk ve Uygur Dönemi Yazıtları)

2. Rusya Federasyonu'ndaki / Sibiryaya Bölgesi'ndeki (Kök)türk Harfli Yazıtlar (Tuva, Hakasya, Dağlık Altay, Yakutistan / Saha Eli, Krasnoyarsk Kray *vd.* Cumhuriyetleri'ndeki yazıtlar (bilinen adlarıyla Yenisey ve Altay Yazıtları)

3. Kırgızistan'daki (Kök)türk Harfli Yazıtlar (Oğuzlara, Türgişlere ve Karluklara ait yazıtlar: Bilinen adlarıyla Talas Yazıtları ve Koçkor Yazıtları)

4. Kazakistan ve Özbekistan'daki (Kök)türk Harfli Yazıtlar

5. Çin Halk Cumhuriyeti ve Uygur Özerk Cumhuriyeti'ndeki (Kök)türk Harfli Yazıtlar

6. Kafkaslar, Anadolu, Balkanlar ve Avrupa'daki (Kök)türk Harfli Yazıtlar

⁵ Konu ile ilgili "bizzat alanda yapılmış önemli çalışmalar"ın bir kısmı Kaynaklar bölümünde dikkatlere sunulmuştur.

Altay Cumhuriyeti'ndeki Eski Türk Yazıtları Albümü adlı eser bugün Rusya Federasyonu sınırları içinde kalan Dağlık Altay Cumhuriyeti'ndeki (Kök)türk Harfli Yazıtlar'ın epigrafik belgelerini konu almaktadır.

Eser **Ön Söz, I. Bölüm Altay Cumhuriyeti Eski Türk Yazıtları (Genel Bilgiler), II. Bölüm Yazıtlar, III. Bölüm Yeni ve Yeniden Bulunan Yazıtlar, Summary Old Turkic Inscriptions of the Altai Republic, Sözlük, Kullanılan Edebiyatlar, Altay Cumhuriyeti'ndeki Eski Türk Yazıtları [Eseri Hazırlayanların Kısa Öz Geçmişleri], İçeriği** başlıklarını taşıyan bölümlerden oluşmaktadır. Bu bölümlerde yer alan bilgiler ışığında eserle ilgili bazı görüşlerimizi aşağıdaki şekilde dikkatlere sunmak kitabın tanıtımına katkı sağlayacaktır:

- **Kitabın Adı:**

(Kök)türk harfli eski Türk Yazıtları ile ilgili araştırma ve inceleme yapan bilim adamlarının yazıtların adlandırılmalarında farklı terimleri kullandıkları; özellikle Batılı Türkologların (bu bağlamda Batılı Türkologların tesirinden bir türlü kurtulamayan bunu hem bir marifet hem de ayrıcalık olarak gören Türkiye'deki Türkologların) (Kök)türk harfli eski Türk Yazıtları için “Runik” terimini kullandıkları bilinmektedir.

Türk yaşayış ve inanışının ürünü Türk damgalarından doğan (Kök)türk / Türk Alfabeti eski Türk boy ve toplulukları tarafından dünyanın birçok bölgesine taşınmış; Türklerin egemenlikleri altında kalan farklı milletler ve topluluklar tarafından da kullanılmıştır. Aklın ve zekânın uzantısı olan yazı / alfabe gelişmiş bir kültür ve medeniyetin de göstergesidir. (Kök)türk / Türk Alfabeti, sağdan sola yazılan, çekmeli⁶, fonetik esaslı, konsonant / ünsüz üstünlüklü⁷ bir alfabedir. Bu gelişmiş alfabe başkalarına mal etmek isteyenler⁸ eski Türk yazıtlarını da doğal olarak farklı adlarla yayınlama yollarına gitmişlerdir.

⁶ Çekmeli (sağdan sola yazılan) bir alfabe ile yazılan bir yazıya itmeli (soldan sağa yazılan) bir alfabe ile yazılan yazıya oranla daha az enerji harcanır. Bunun bilincinde olan Türk boy ve toplulukları Türk Alfabeti ile sağdan sola yazmayı tercih etmişlerdir. Çok az da olsa (Övörhange Yazıtı'nda olduğu gibi) soldan sağa doğru yazılan yazıtların olduğunu da belirtmek gerekir.

⁷ Gelişmiş alfabelerde konsonantlar birincil; vokaller ikincil durumdadırlar. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Gemalmaz, 2010.

⁸ Türk Alfabeti'nin / (Kök)türk Alfabeti'nin kökeni hakkında HEIKEL, İskandinav runlarını; W. RADLOFF, İskandinav run yazısından da etkilenmiş Aramî yazısını; TIHSEN ve O. DONNER, Küçük Asya'nın Likya, Finikya, Hitit ve Frijli harflerini; V. THOMSEN, H. PEDERSEN, K. MENGES, A. RONA-TAS, “Aramî” ve “Pehlevî” harflerini; N. D. SOKOLOV, sonradan Türk damgaları şekline sokularak millileştirilmiş Aramî yazısını; E. D. POLİVANOV, Aramî, Soğdak ve Pehlevî yazıtlarından etkilenmiş Türk damgalarını; O. PRITSAK, eski Sami hece yazısını; S. G. KLYAŞTORNIY, Soğdak yazısını; G. CLAUSON, Soğdak ve Grek yazısını; A. AMANJOLOV, Türk damgalarıyla birlikte Grek yazısını; N. N. ARISTOV ve N. G. MALLITSKIY, Türk damgalarını; SAVENKOV, Türk dinî ayinlerine ait şekil ve sembolleri; A. CAFEROĞLU, H. N. ORKUN, A. C.

Eserin yazarlarının, çalışmalarına *Altay Cumhuriyeti'ndeki Eski Türk Yazıtları Albümü* adını koymaları son derece isabetli, anlamlı ve alkışa değerlidir.

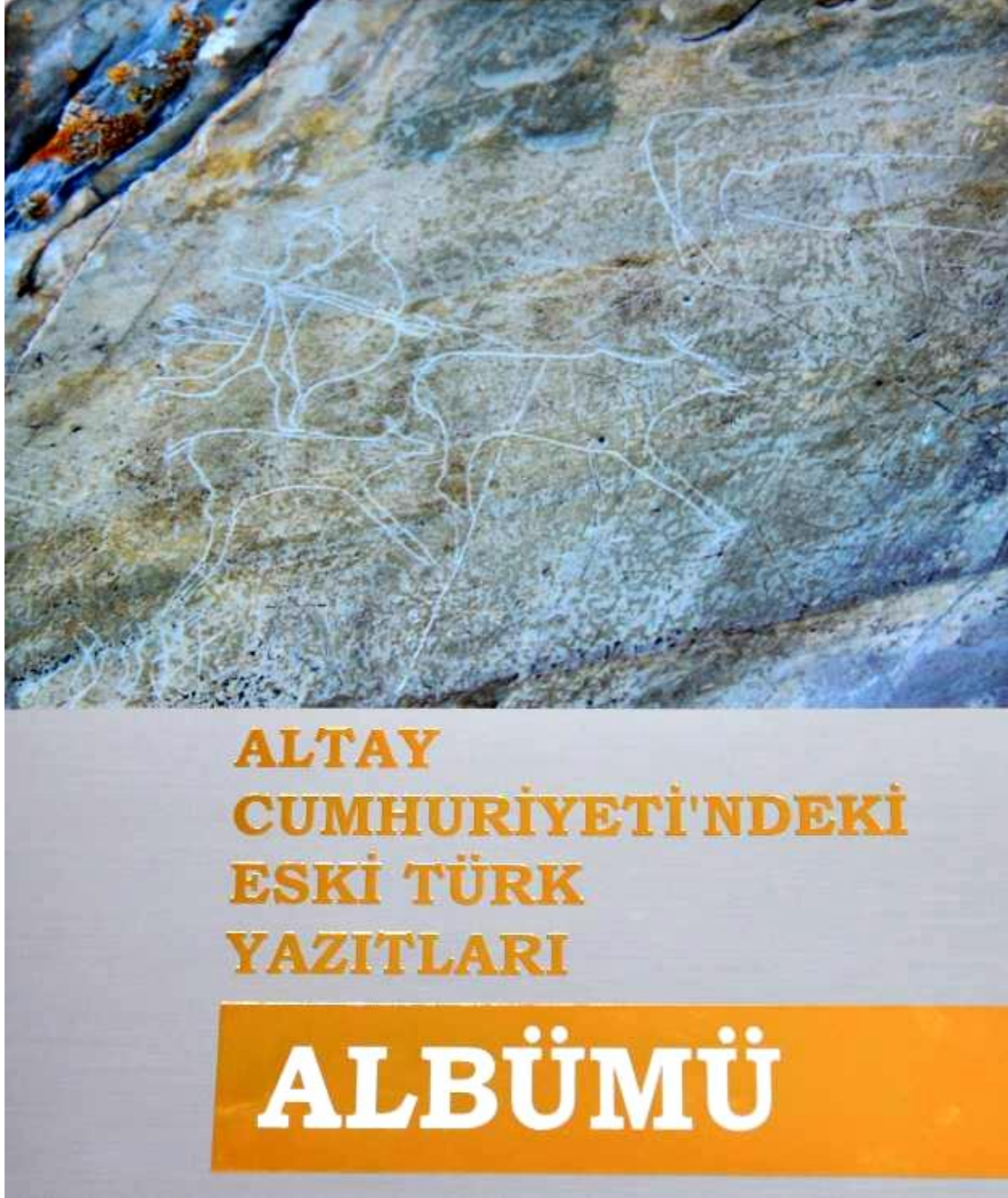

Foto 3: Kitabın dış kapağının görüntüsü

EMRE, M. ERGİN, A. AYDA, A. B. ERCİLASUN, T. GÜLENSOY, K. SADIKOV, C. ALYILMAZ, O. MERT... ise Türklere ait ideogramları kaynak olarak göstermektedirler. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Alyılmaz, 2007, s. 1-3.

- **Redaksiyon Heyeti:**

Kitabın iç kapağının arka sayfasında (s. 2) **Redaksiyon Heyeti** başlıklı bir bölüm bulunmakta ve burada birbirinden değerli şu bilim adamlarının adlarına yer verilmektedir:

D. Kıdırali (Redaksiyon Heyeti Başkanı), A. Ahmataliyev (Bişkek), A. Ahmetov, (Astana), S. Bahadyrov (Nukus), G. Boboerov (Taşkent), V. Butanayev (Abakan), D. Vasilyev (Moskova), İ. Gagibeyli (Bakü), P. Golden (ABD), A. Dybo (Moskova), N. Egorov (Çeboksarı), M. Zholdasbayev (Astana), M. İvaniç (Seged), M. İsen (Ankara), M. Kaçalın (Ankara), T. Kocaoğlu (ABD), İ. Kızlasov (Moskova), A. Kaydar (Almatı), K. Minullin (Ufa), D. Nasilov (Moskova), M. Penzhiev (Aşgabad), K. Reichl (Bonn), N. Rahmonov (Taşkent), Ş. Sarıbayev (Almaty)⁹, R. Sızdıkova (Almaty), C. Tüymebayev (Ankara), F. Hisamitdinova (Ufa), O. Horata (Ankara), D. Ceveendorj (Ulan-Bator), U. Şamiloglu (ABD), H. Yankovsky (Poznan).

Redaksiyon Heyeti bölümü başlığı altında yukarıdaki isimleri görünce (iyi bildiğim ancak yine de hem bilgimden emin olmak hem de bilgimi yenilemek adına) Fransızca kökenli **redaksiyon** sözcüğü için *TDK Güncel Sözlüğü*'ne baktım. *TDK Güncel Sözlüğü*'nde **redaksiyon** sözcüğü için şu anlamlar verilmektedir:

redaksiyon (Fransızca *rédaction*): 1. İsim. Yazılmış bir metin üzerinde gereken düzeltmeleri yaparak yazıyı yayıma hazır duruma getirme. 2. Yazı yazma, kaleme alma.¹⁰

Yukarıda adları belirtilen ve **Redaksiyon Heyeti** içinde yer alan bilim adamlarının yalnızca birkaçı eski Türk Dili'yle ve (Kök)türk harfli yazıtlarla ilgilidirler. (Kök)türk harfli yazıtlar ile ilgili bilim adamları da tıpkı Redaksiyon Heyeti'ndeki (farklı disiplinlerde çalışan) diğer bilim adamları ve diplomatlar gibi bu kitabın "*düzeltilmelerini yap*"mamışlar; "*kitabı hazır duruma getir*"memişler ve kitaba da katkı sağlamamışlardır. Bu durumda Uluslararası Türk Akademisi yöneticilerinin bu değerli isimleri "onurlandırmak" adına Redaksiyon Heyeti'ne aldıkları anlaşılmaktadır. Uluslararası Türk Akademisi yöneticilerinin bilimsel ve akademik anlayışla bağdaşmayan bu tavır yerine; eseri rapor yazılmak üzere (Kök)türk harfli yazıtlar ile ilgili araştırma ve inceleme yapmış ve alanında temayüz etmiş bilim adamlarına göndermesi ve Redaksiyon Heyeti'nde onların adlarına yer vermesi beklenirdi.

⁹ Bu bölümdeki yer adlarının ve şahıs adlarının yazımında kitaptaki şekilleri esas alınmış; herhangi bir düzeltme yapılmamıştır.

¹⁰ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.56e67d4b914c52.71689319.

- **Kitabın Ön Söz'ü:**

Eserin **Ön Söz'**ü eseri hazırlayan bilim adamları tarafından değil; Uluslararası Türk Akademisi Başkanı Prof. Dr. Darhan KIDIRALİ tarafından kaleme alınmıştır. Bunun akademik geleneğe çok da alışılmış bir durum olmadığını belirtmek gerekir. Nitekim bilimsel eserlerin ön sözleri eserlerin sahipleri; sunuşları / takdimleri ise ilgili kimseler tarafından yazılır.

Alanda çalışıp yazıtların epigrafik belgelerini yapan ve elde edilen bilgi, bulgu ve belgeleri 368 sayfalık bir prestij eseri hâline dönüştüren birbirinden değerli bilim adamlarının kitaplarına ön söz yaz(a)mamaları düşündürücüdür.

Çalışmanın Sunuş / Takdim nitelikli **Ön Söz'**ünde KIDIRALİ şunları kaydetmektedir:

Dil, tarih, köken, yazı kültürü ve benzeri alanlar için eşsiz kaynaktır yazıtlar. Bunlar atalarımızın dil ve devlet kültürünün ne denli yüksek olduğunu gözler önüne seren delillerdir. Bundandır ki eski yazılı kaynakları okurken milletin geçmişine yolculuk yapmış gibi olur insan.

Konu bakımından oldukça çeşitli ve sayıca fazla olan Eski Türk yazıtları da Moğolistan ve Güney Sibirya'dan Doğu Avrupa'ya kadar uzanan bölgeyi mesken tutan eski Türk topluluğunun tarihini öğrenmede başvurulan son derece güvenilir ve kıymetli kaynaklardır.

Daha evvel Eski Türklerin Runik abidelerinin incelenmesine ilk katkıda bulunan ünlü bilim adamları Wilhelm Thomsen ve Vladimir Radloff olmuştur. O günlerden beri 120 yıldan fazla süre geçmiştir. Geçen zaman zarfında bu konuda pek çok bilimsel çalışma yapıldı. Yapılan çalışmalar arasında hem çözülmüş yazıtlar, hem de bilim için hâlâ gizemliliğini koruyan yazıtlar mevcuttur. Yazıtlardan bazıları farklı nesillerin yetiştirdiği Türkolog bilim adamları tarafından okunup, içerikleri netleştirildi; pek çoğunun da transliterasyonu ve transkripsiyonu yapıldı.

Elinizdeki "Atlas" bir taraftan bugüne dek yapılan çalışmaların devamı, Eski Türk yazıtlarına ait sözcüklerinin okunuşunu netleştirme teşebbüsü; diğer taraftan bu eser Altay Cumhuriyeti sınırlarında bulunan eski yazıtları kapsamlı olarak araştırma ve çözme üzerine yapılan ilk çalışma olup, yazarların yıllar süren bilimsel araştırma gezileri ışığında hazırlanmıştır.¹¹

Kapsamlı çalışma, Altay Cumhuriyeti'nin bilim adamları N. Yekeyeva, N. Tıdıkova, R. Minakova, S. Kine, ve A. Kine'nin başarılı araştırma gezisine yaptıkları yardımları sayesinde gerçekleştirildi.

¹¹ Ön Söz'de yer alan metne sadık kalındığı için yazım ve ifade bozukluklarına müdahale edilmemiştir.

Altay Cumhuriyeti yazı ve kültür anıtlarını ortaya çıkarma ve koruma konusunda vefakâr bilim adamları Boris Kindikov'un, Amır Borboşev'in ve Emir Toktoşev'in emekleri takdire şayandır.

Altay Cumhuriyeti'nde, Hakas Cumhuriyeti'nde, Tıva Cumhuriyeti'nde, Novosibirsk ve Krasnoyarsk şehirlerinde yaşayan Kırgız diasporası mensupları da değerli katkılar sağladılar.

Günümüzdeki Türk devletlerinin öncelikli görevlerinden biri Eski Türk dönemlerine ait paha biçilmez yazıtları kapsamlı araştırmak ve korumak için gerekli önlemler almaktır. İşbu eser, Eski Türk yazısını yansıtan abideleri inceleme konusunda Türk devletleri arasında yapılan dayanışma ve ortak araştırma çalışmasının neticesidir.

Son olarak, eserin yayınlanmasında en çok emeği olan çok başarılı bilginlerimiz Kadıralı Konkobayev'e, Nurdin Useyev'e ve Negizbek Şabdaneliyev'e sonsuz şükranlarımızı sunmak isteriz.¹²

Yukarıdaki satırlardan da anlaşılacağı üzere Uluslararası Türk Akademisi Başkanı KIDIRALI tarafından kaleme alınan Ön Söz'de hem eski Türk Yazıtları hem de Altay Yazıtları hakkında özet niteliğinde kıymetli bilgiler verilmektedir.

KIDIRALI'nin eserin yazarlarına yüzey araştırmaları sırasında yardım eden ve çalışmalara katkıda bulunan kişilere teşekkür etmesi vefalı ve erdemli bir davranıştır.

Uluslararası Türk Akademisi Başkanı Prof. Dr. Darhan KIDIRALI'nin eserin yazarlarına yardımcı olanları tek tek anması ve teşekkür etmesi anılan çalışmalarını yakından takip ettiğini göstermektedir.

KIDIRALI'nin “İşbu eser, Eski Türk yazısını yansıtan abideleri inceleme konusunda Türk devletleri arasında yapılan dayanışma ve ortak araştırma çalışmasının neticesidir.” cümlesi de herhâlde (ön sözde adlarından hiç bahsedilmemiş olsa da) kitabın yüzey araştırmaları sırasında Kırgız bilim adamlarıyla birlikte alanda çalışan ve yazıtların epigrafik belgelenmelerini gerçekleştiren Türk bilim adamlarıyla ilgili olmalıdır. Nitekim Altay Yazıtları'yla ilgili yüzey araştırmalarını gerçekleştiren ekipte Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ, Prof. Dr. Osman MERT ve Prof. Dr. Murat YAKAR da bulunmaktadır. Türkiye'nin yazıt bilimi alanında yüz akı çalışmalarına imza atan bu bilim adamları 25 yılı aşkın bir süreden beri (Kök)türk harfli yazıtlarla ve eski Türk kültür ve uygarlık eserleriyle ilgili epigrafik ve fotogrametrik belgelenmeler yapmakta; bunları bildiriler, makaleler ve kitaplar hâlinde yayınlamaktadırlar.

¹² Yazıt bilimcilerin ve konunun ilgililerinin kitabın hazırlanışı hakkında ayrıntılı bilgi edinebilmeleri için altında Uluslararası Türk Akademisi Başkanı Prof. Dr. Darhan KIDIRALI'nin adının bulunduğu Ön Söz'ü aynen dikkatlere sunulmuştur.

ALYILMAZ, MERT ve YAKAR, Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ'ın ve Prof. Dr. Luo XIN'in eş başkanlıklarında sürdürülen “Çin Halk Cumhuriyeti, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Rusya Federasyonu'ndaki Yazıtlarla İlgili Epigrafik ve Fotogrametrik Araştırmalar” adlı proje kapsamında Çin'de çalışırken Prof. Dr. Kadıralı KONKOBAYEV'in isteği üzerine Sibiryaya bölgesine giderek (Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ ve Prof. Dr. Kadıralı KONKOBAYEV'in eş başkanlıklarında önceden planlanıp projelendirilen) çalışmalara katılmışlardır. Kırgızistan ve Türkiye'den 6 bilim adamına Dağlık Altay'dan, Tuva'dan, Hakasya'dan ve Krasnoyarskiy Kray'dan bilim adamları rehberlik etmiş; hedeflenen çalışmaların büyük bölümü 2011 yılında gerçekleştirilmiştir. Ekipte yer alan Kırgız bilim adamları 2012 yılında bölgeye tekrar giderek daha önce farklı sebeplerle ulaşılamayan yazıtların epigrafik belgelemelerini gerçekleştirmeyi başarmışlar; sonrasında da elde edilen bilgi, bulgu ve belgelerden hareketle *Altay Cumhuriyeti'ndeki Eski Türk Yazıtları Albümü* adlı bu kıymetli eseri hazırlamışlardır.

Alanda uyum içinde çalışıp örnek çalışmalara imza atan Kırgızistan - Türkiye Bilim Heyeti'nin yüzey araştırmaları Kırgızistan'dan bir televizyon kanalı tarafından da takip edilerek belgesel programa dönüştürülmüştür.

Foto 4: Cengiz ALYILMAZ, Kırgız televizyonuna belgesel çekimleri sırasında Yenisey Yazıtları hakkında bilgi verirken (Uybat)

Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ'ın, Prof. Dr. Osman MERT'in ve Prof. Dr. Murat YAKAR'ın adlarına Darhan KIDIRALİ'nin Ön Söz'ünde ve eserin herhangi bir bölümünde yer verilmemesi hakikaten son derece düşündürücüdür.¹³ Kırgızistan - Türkiye Bilim Heyeti'nin yüzey araştırmaları ile ilgili birkaç görüntüyü¹⁴ tarihe not düşmek, her türlü sıkıntıya rağmen yazıtların epigrafik ve fotogrametrik belgelenmelerini özveriyle gerçekleştiren ancak adları (başta ön söz olmak üzere) kitabın hiçbir yerinde anılmayan ekip arkadaşlarımızın emeklerine saygı göstermek, onların alanda çalışma zevkini ve şevkini kırmamak ve haksız bir tasarruf karşısında sessiz kalmamak... adına ilgilileriyle paylaşmak yerinde olacaktır:

Foto 5: Kırgızistan - Türkiye Bilim Heyeti'nde görev yapan bilim adamlarından birkaçı Dağlık Altay Cumhuriyeti'ndeki bilim adamlarıyla (Foto: Murat YAKAR)

¹³ KIDIRALİ'nin Ön Söz'deki "İşbu eser, Eski Türk yazısını yansıtan abideleri inceleme konusunda Türk devletleri arasında yapılan dayanışma ve ortak araştırma çalışmasının neticesidir." cümlesi, "Acaba Prof. Dr. Darhan KIDIRALİ bu cümleyi (bilinç altında var olan ancak "farklı sebepler"le adlarını yazmak istemediği -mesela Cengiz ALYILMAZ-) Türk bilim adamlarını düşünerek mi yazmıştır?" sorusunu akıllara getirmektedir. Eserin kapağının üzerinden Kırgızistan - Türkiye Manas Üniversitesinin adının çıkartılmış olması, Ön Söz'de teşekkür edilenler arasında Kırgızistan - Türkiye Manas Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Sebahattin BALCI'nın da adının bulunmaması düşündürücüdür.

¹⁴ Yakın tarihe ışık tutan ve gelecek için ciddi bir belge niteliği taşıyan her bir fotoğraf / görsel belge bazen yüzlerce sayfa bilgiyi içerir. Burada dikkatlere sunulan her bir fotoğrafın da tarihî belge niteliği taşıdığını belirtmek isterim.

Foto 6: Kırgızistan - Türkiye Bilim Heyeti'nde görev yapan bilim adamlarından birkaçı Dağlık Altay Cumhuriyeti'ndeki bilim adamlarıyla (Foto: Osman MERT)

Foto 7: Kırgızistan - Türkiye Bilim Heyeti'nde görev yapan bilim adamlarından birkaçı Hakas meslektaşlarıyla birlikte Abakan Müzesinin önünde (Foto: Murat YAKAR)

Foto 8: Kırgızistan - Türkiye Bilim Heyeti'nde görev yapan bilim adamlarından birkaçı Krasnoyarsk Müzesinin önünde (Foto: Negizbek ŞABDANALİYEV)

Foto 9: Cengiz ALYILMAZ ve Murat YAKAR Altay Cumhuriyeti'ndeki bir yazıt üzerinde belgeleme yaparken (Foto: Osman MERT)

Foto 10: Kırgızistan - Türkiye Bilim Heyeti'nde görev yapan bilim adamları Dağlık Altay Cumhuriyeti'ndeki bir yazıtı belgelerken (Foto: Murat YAKAR)

Foto 11: Cengiz ALYILMAZ ve Osman MERT Altay Cumhuriyeti'ndeki bir yazıt üzerinde belgeleme yaparken (Foto: Murat YAKAR)

Foto 12: Murat YAKAR ve Osman MERT Altay Cumhuriyeti'ndeki bir yazıtı belgelerken (Foto: Cengiz ALYILMAZ)

Foto 13: Cengiz ALYILMAZ ve Murat YAKAR Nikolay Mihayloviç Mart'yanov Müzesi'ndeki (Minusinsk) yazıtları belgelerken (Foto: Osman MERT)

Foto 14: Cengiz ALYILMAZ Kırgız Kağıdı Bars Kagan'a ait yazıtın (E 29 / Altın Köl II) estampajını yaparken¹⁵ Nikolay Mihayloviç Mart'yanov Müzesi (Minusinsk) (Foto: Osman MERT)

¹⁵ Bars Kagan'a ait yazıtın belgelemesi Cengiz ALYILMAZ tarafından yapılarak Kırgız meslektaşlarına takdim edilmiş; bu estampajdan hareketle de yazıtın kopyası Kadirali KONKOBAYEV'in rehberliğinde Heykeltıraş Asgarbek TURUMBEOV tarafından Bişkek'te çıkartılmıştır.

Foto 15: Cengiz ALYILMAZ Bars Kagan'a ait yazıtın estampajını Kadıralı KONKOBAYEV'e verirken

*Foto 16: Kadirahı KONKOBAYEV, Cengiz ALYILMAZ ve Heykeltıraş Asgarbek TURUMBEKOV
Bars Kagan'a ait yazıtın kopyasının önünde (Foto: Nurdin USEEV)*

- **Kitabın I. Bölümü / Altay Cumhuriyeti Eski Türk Yazıtları:**

Bu bölümde esas itibarıyla Altay Yazıtları hakkında genel bilgiler (yazıtların bulunuşları, yazıtların paleografik özellikleri ve içerikleri) dikkatlere sunulmaktadır:

Altay Cumhuriyeti Eski Türk Yazıtları (4) Genel Bilgiler (4) Bulunuşu ve İncelenmesi (4) Paleografik ve Dil Özellikleri (5-7) İçerik Özellikleri (8-13). İçerik Özellikleri başlıklı bölüm de kendi içinde aşağıdaki alt başlıklardan oluşmaktadır:

Taş Anıt Üzerindeki Epitafik Yazıtlar (s. 8)

Kaya Üzerindeki Epitafik Yazıtlar (s. 9-11)

Kayalar Üzerindeki Ziyaretçi Yazıtları (s. 11)

Kayalar Üzerindeki Ziyaretçi - Açıklama Yazıtları (s. 11)

Çeşitli Eşyalar Üzerindeki Açıklama Yazıları (s. 12)

Ayin - Törenlerle İlgili Yazıtlar (s. 12)

Kayalar Üzerindeki Açıklama Yazıtları (s. 13)

İtiraf - Kendisini Aşağı Görme Yazıtları (s. 13)

Kayalar Üzerindeki Açıklama - Adlandırma Yazıtları (s. 13)

Dinî Yazılar (s. 13)

- **Kitabın II. Bölümü / Yazıtlar:**

Çalışmanın **II. Bölümü Yazıtlar** (14-291) başlığını taşımaktadır. Altay Yazıtları'nın **A** harfi ile kısaltılıp numaralandırıldığı (bilinen / yaygın adlarının da parantez içinde belirtildiği) bu bölümde 89 yazıta ait genel bilgiler, yazıtların bulunduğu yerlerin koordinatları, bu yazıtlar hakkında yapılan çalışmalar, yazıtlara ait (Kök)türk harfli metinler, bu metinlerin transkripsiyonları, Türkiye Türkçesine aktarımları, içerikleri, dil ve üslup özellikleri renkli görsellerle (fotoğraflarla ve çizimlerle) desteklenerek verilmektedir.¹⁶

Yöntem ve içerik bakımından pek çok yeniliği barındıran bu bölümde epigrafik belgelenmeleri dikkatlere sunulan yazıtlar şunlardır:¹⁷

¹⁶ Eserin bu bölümünde yazarlar tarafından dikkatlere sunulan bazı yazıtlarla ilgili okuma ve anlamlandırma önerileri hususunda ekip arkadaşlarımdan farklı düşündüğümü; kendi önerilerime söz konusu yazıtlarla ilgili olarak hazırlamış olduğum (yakında yayınlanacak) çalışmamda yer verdiğimi belirtmek isterim.

¹⁷ Yazıtların adlandırılmalarında eserin yazarlarının tercihlerine sadık kalınmıştır.

A 1 (Çarış), s. 14; **A 2** (Katanda), s. 17; **A 3** (Tuekta I), s. 20; **A 4** (Kuray I), s. 23; **A 5** (Kuray II), s. 26; **A 7**, **A 8**, **A 9** (Möndür-Sokkon I/2-3-4), s. 29; **A 10** (Möndür-Sokkon II), s. 33; **A 11** (Möndür-Sokkon III), s. 35; **A 12** (Möndür-Sokkon IV), s. 38; **A 13** (Biçiktu-Boom I), s. 41; **A 14** (Biçiktu-Boom II/1), s. 43; **A 15** (Biçiktu-Boom II/2), s. 47; **A 16** (Biçiktu-Boom III), s. 50; **A 17** (Biçiktu-Boom VI), s. 55; **A 18** (Bar-Burgazı I), s. 56; **A 19** (Adır-Kaya), s. 63; **A 20** (Taldı-Ayrı), s. 66; **A 21** (Bar-Burgazı II), s. 69; **A 22** (Bar-Burgazı III), s. 73; **A 23** (Kalbak-Taş I), s. 76; **A 24** (Kalbak-Taş III), s. 84; **A 25** (Kalbak-Taş IV/VI), s. 87; **A 26** (Kalbak-Taş V), s. 90; **A 27** (Kalbak-Taş VII), s. 95; **A 28** (Kalbak-Taş VIII), s. 100; **A 29** (Kalbak-Taş IX), s. 103; **A 30** (Kalbak-Taş X), s. 105; **A 31** (Kalbak-Taş XI), s. 110; **A 32** (Kalbak-Taş XII), s. 112; **A 33** (Kalbak-Taş II/XV), s. 117; **A 34** (Calgız-Töbö I), s. 122; **A 35** (Calgız-Töbö II), s. 129; **A 36** (Möndür-Sokkon V), s. 130; **A 37** (Biçiktu-Boom XI-XII), s. 132; **A 38** (Möndür-Sokkon IX), s. 133; **A 39** (Kalbak-Taş XIII), s. 134; **A 40** (Kalbak-Taş XVII), s. 137; **A 41** (Kalbak-Taş XVIII), s. 140; **A 42** (Kalbak-Taş XIX), s. 143; **A 43** (Kalbak-Taş XX), s. 147; **A 44** (Kalbak-Taş XXI), s. 152; **A 45** (Kalbak-Taş XXII), s. 158; **A 46** (Kalbak-Taş XXIII), s. 162; **A 47** (Kalbak-Taş XXIV), s. 166; **A 48** (Kalbak-Taş XXVI), s. 169; **A 49** (Köpçegen), s. 174; **A 50** (Karban), s. 177; **A 51** (Tuekta II), s. 180; **A 52** (Tuekta III), s. 182; **A 53** (Teke-Turu), s. 184; **A 54** (Biçiktu-Boom IV), s. 187; **A 55** (Biçiktu-Boom V), s. 188; **A 56** (Kalbak-Taş XIV), s. 191; **A 57** (Kalbak-Taş XVI), s. 196; **A 58** (Kalbak-Taş XXX), s. 199; **A 59** (Kalbak-Taş XXXI), s. 203; **A 60** (Kalbak-Taş XXV), s. 205; **A 61** (Kalbak-Taş XXVII), s. 208; **A 62** (Kalbak-Taş XXVIII), s. 211; **A 63** (Kalbak-Taş XXVIX), s. 214; **A 64** (Manırlı-Kobı I), s. 216; **A 65** (Manırlı-Kobı II), s. 218; **A 66** (Sogodek), s. 220; **A 67** (Tekpenek), s. 221; **A 68** (Çirik-Taş), s. 223; **A 69** (Biçiktu-Boom VII), s. 224; **A 70** (Kara-Boom (Semisart), s. 226; **A 71** (Möndür-Sokkon VII), s. 228; **A 72** (Üstügi Sarı-Kobı), s. 230; **A 73** (Möndür-Sokkon VI), s. 233; **A 74** (Sakıyla-Kobı I), s. 235; **A 75** (Sakıyla-Kobı II), s. 237; **A 76** (Biçiktu-Boom VIII), s. 238; **A 77** (Biçiktu-Boom X), s. 244; **A 78** (Kurgak I), s. 245; **A 79** (Kızıl-Kabak I), s. 252; **A 80** (Kızıl-Kabak II), s. 256; **A 81** (Biçiktu-Boom IX), s. 260; **A 82** (Möndür-Sokkon VIII), s. 263; **A 83** (Büyük Yaloman), s. 266; **A 84** (Yabogan), s. 266; **A 85** (İnegen I), s. 275; **A 86** (İnegen II), s. 278; **A 87** (Kurgak II), s. 281; **A 88** (Tuekta IV), s. 283; **A 89** (Ust-Uba), s. 286; **A 90** (Tuekta V), s. 288.

- **Kitabın III. Bölümü / Yeni ve Yeniden Bulunan Yazıtlar:**

Çalışmanın **III. Bölümü Yeni ve Yeniden Bulunan Yazıtlar** (292-338) başlığını taşımaktadır. Bu bölümde 2011 ve 2012 yıllarında Altay Cumhuriyeti'nde yapılan alan araştırmaları sırasında yeni bulunan 10 yazıt ile kaybolduğu sanılan ancak yeri yeniden tespit edilen 1 yazıtın epigrafik belgelemelerine yer verilmiştir.

Bu bölümde dikkatlere sunulan ve II. Bölüm'deki yazıtlara uygulanan yöntemle epigrafik belgelemeleri yapılan yazıtlar şunlardır:

A 6 (Möndür-Sokkon I), s. 292; **A 91** (Tumşuk-Kobı), s. 300; **A 92** (Tuekta VI), s. 303; **A 93** (Biçiktu-Boom XIII), s. 306; **A 94** (Biçiktu-Boom XIV), s. 309; **A 95** (Biçiktu-Boom XV), s. 311; **A 96** (Biçiktu-Boom XVI/1), s. 320; **A 97** (Biçiktu-Boom XVI/2), s. 323; **A 98** (Biçiktu-Boom XVI/3), s. 328; **A 99** (Kara-Tu I), s. 332; **A 100** (Kara-Tu II), s. 335; **A 101** (Kulada), s. 337.

- **Kitabın Özeti / Summary Old Turkic Inscriptions of the Altai Republic:**

Kitapta yer alan (s. 339-349) **Summary Old Turkic Inscriptions of the Altai Republic** başlıklı bölümde geniş bir İngilizce özete yer verilmektedir.

- **Sözlük:**

Kitabın **Sözlük** başlıklı bölümünde (s. 350-355) Altay Yazıtları'nda geçen 254 sözcük numaralandırılmak ve alfabetik sıraya konulmak suretiyle Türkiye Türkçesi'ndeki karşılıklarıyla birlikte dikkatlere sunulmuştur. [Eserin ikinci baskısı yapıldığında sözcüklerin yanlarında parantez içi bir bilgi olarak yazıtlarda geçtikleri şekillerinin de / (Kök)türk harfli orijinal şekillerinin de verilmesi bu bölüme ayrı bir değer katacaktır].¹⁸

- **Kullanılan Edebiyatlar:**

Kitabın bu bölümünde (s. 356-363) Altay Yazıtları ile ilgili yapılan çalışmalara ve yararlanılan kaynaklara yer verilmiştir.

¹⁸ (Kök)türk harfli yazıtlar yayınlanırken sözlük ve dizin bölümlerinde genelde söz varlığının Latin Alfabeti ile yazımına / karşılıklarına ve anlamlarına yer verilmektedir. Bu durum metin içinde geçen sözcüklerin hangi şekillerde yazıldıkları hakkında bilgi edinmemizi güçleştirmektedir. Yakın zamanda Osman MERT tarafından hazırlanan *Köli Çor Yazıtı ve Anıt Mezar Kompleksi* adlı eserde Latin Alfabetine göre sıralanan sözcüklerin yanında (Kök)türk Alfabeti ile karşılıkları da (metin içinde geçen orijinal şekilleri de) gösterilmiştir. MERT tarafından kaleme alınan eser hem Sözlük - Dizin bölümü hem de içeriği ve sistemi bakımından kendinden sonra yapılacak çalışmalara örnek teşkil edecek niteliktedir. Eserin Sözlük - Dizin bölümleri hakkında bk. Mert, 2015, s. 145-156.

- **Altay Cumhuriyeti'ndeki Eski Türk Yazıtları:**

Kitabın 34-365. sayfaları arasında eseri hazırlayanların kısa öz geçmişlerine ve iki paragraf hâlinde kitabın Türkçe özetine yer verilmektedir. (Eserin ikinci baskısı yapıldığında bu bölümün başlığının **Eseri Hazırlayanların Kısa Öz Geçmişleri** şeklinde değiştirilmesi; birkaç yerde dikkatlere sunulduğu için özet niteliğindeki bilgilerin çıkartılması uygun olacaktır).

- **İçeriği:**

Kitabın **İçindekiler** kısmı kitabın sonunda **İçeriği** başlığı altında verilmiştir. (Eserin ikinci baskısı yapıldığında bu bölümün başlığının **İçindekiler** şeklinde değiştirilmesi ve eserin baş tarafına alınması yerinde olacaktır. Nitekim Türkiye Türkçesiyle yazılan bir eserin Türkiye Türkçesiyle basılan kitapların formatına uygun şekilde düzenlenmesi okuyucuların istifadesini kolaylaştıracaktır).

4. Altay Cumhuriyeti'ndeki Eski Türk Yazıtları Albümü Adlı Eserin Yazarları Hakkında:

Uluslararası Türk Akademisi tarafından yayınlanan ve yukarıda ayrıntılı bir şekilde tanıtımı ve değerlendirilmesi yapılan *Altay Cumhuriyeti'ndeki Eski Türk Yazıtları Albümü* adlı eser Kırgızistan - Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Kadıralı KONKOBAYEV, Yrd. Doç. Dr. Nurdin USEEV ve Dr. Negizbek ŞABDANALİYEV tarafından hazırlanmıştır.¹⁹ Birbirinden değerli bu bilim adamlarının öz geçmişleri hakkında kısaca bilgi vermek yararlı olacaktır.²⁰

4.1. Prof. Dr. Kadıralı KONKOBAYEV'in Öz Geçmişi:

Kadıralı KONKOBAYEV, 12.10.1948 tarihinde Kırgızistan'ın Oş ilinin Kara-Kulca ilçesinin Koo-Çatı köyünde dünyaya gelir.

1966 yılında aynı ilçenin Alay-Kuu bölgesindeki Kızıl-Car köyündeki 'Kayın-Talaa' okulundan mezun olur.

1968 yılına kadar Alay ilçesi Gülçö köyü Makarenko ortaokulunda belletmen olarak görev yapar.

¹⁹ Kitabın yazarlarının adlarına kitabın dış kapağında yer verilmemiştir. Oysa eseri hazırlayanların adları en az eserin adı kadar önemlidir. Kitabın ikinci baskısı yapıldığında dış kapağa eserin yazarlarının adları mutlaka yazılmalıdır.

²⁰ Yazarlar hakkındaki bilgilere ulaşmamı sağlayan değerli öğrencim, meslektaşım ve ekip arkadaşım Nurdin USEEV'e teşekkür ederim.

1968 yılında Oş Devlet Pedagoji Enstitüsüne girer ve 1972'de mezun olur.

09.1972-01.1973 tarihleri arasında Kırgız Sovyet Ansiklopedisi'nde editör yardımcısı; 01.1973-09.1974 tarihleri arasında Kırgız Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsünde araştırma görevlisi olarak görev yapar.

KONKOBAYEV, Moskova'daki SSCB Bilimler Akademisi'nin Dil Araştırmaları Enstitüsü'nde stajyer olarak görevlendirilir.

1983 yılında *Güney Kırgızistan Yer Adları* adlı tezini savunur. Bu çalışması Kırgızistan tarihinde ilk defa ilim ve teknoloji alanında "Kırgızistan Lenin Komsomol" ödülüne layık görülür.

KONKOBAYEV, 1985-1990 yılları arasında Kırgız Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü Leksikoloji ve Leksikografya Bölümünde çalışır.

1990-1992 yılları arasında Kırgız Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü Uygulamalı Lengüistik ve Onomastik Bölümünde Bölüm Başkanlığı yapar.

KONKOBAYEV, 1991 yılında Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığının daveti üzerine Ankara'ya gelir; Prof. Dr. Ahmet B. ERCİLASUN'un yönetiminde hazırlanan *Türk Lehçeleri Karşılaştırmalı Sözlüğü*'nü hazırlama grubu içinde yer alır.

KONKOBAYEV, 1992-1996 yıllar arasında Bişkek Beşerî Bilimler Üniversitesinde bilim uzmanı olarak çalışır.

1992-1994 yılları arasında Bişkek Beşerî Bilimler Üniversitesi Rektörlüğünü yürüten KONKOBAYEV, 1996-1999 yıllarında "Kırgızistan" yayınevinin genel müdürü olarak çalışır.

1997'de KTMÜ Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü'ne öğretim üyesi olarak alınır; 1999 yılında doçent; 2007 yılında profesör olur.

2005-2008 yıllarında aynı zamanda Kırgız Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü Müdürü olarak görev yapan KONKOBAYEV, 2013 yılında Valeh Hacılar Uluslararası Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Vakfı tarafından Türk Dünyası Hizmet Ödülü'ne layık görülür.

Birçok Türk lehçesiyle birlikte çok iyi derecede Rusça, orta derecede İngilizce bilen Prof. Dr. Kadıralı KONKOBAYEV evli ve üç çocuk babasıdır.

Foto 17: Prof. Dr. Kadıralı KONKOBAYEV, Valeh Hacılar Uluslararası Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Vakfı tarafından verilen Türk Dünyası Hizmet Ödülü belgesi ile (Foto: Semra ALYILMAZ)

- **Prof. Dr. Kadıralı KONKOBAYEV'in Kitapları:**

Prof. Dr. Kadıralı KONKOBAYEV'in münferit ve müşterek olarak hazırlamış olduğu toplam 8 kitabı bulunmaktadır:

Konkobayev, K. (1980). *Toponimiya Yujnoy Kirgizii*. Frunze: İlim.

Konkobayev, K. vd. (1986). *Kırgız Tilinin Omonimder Sözdüğü*. Frunze.

Konkobayev, K. vd. (1988). *Kırgız Tilinin Antonimder Sözdüğü*. Frunze.

Konkobayev, K. vd. (2001). *Kırgız Tilinin Frazelogiyalık Sözdüğü*. Bişkek.

Sıdıkov, S. ve Konkobayev, K. (2002). *Bayırkı Türk Cazuusu (VII-X kk.): Ders Kitabı*. Bişkek: KTMÜ Yayınları.

Konkobayev, K. vd. (2005). *Kırgız Geografiyalık Terimlerinin Sözdüğü*. Bişkek.

İmankulov, C. ve Konkobayev, K. (2014). *Arhitektura Turkestana Epohi Karahanidov (İstoriko-Teoretiçeskoye İssledovaniye)*. Bişkek.

Konkobayev, K., Useev, N. ve Şabdaneliyev, N. (2015). *Altay Cumhuriyeti'ndeki Eski Türk Yazıtları Albümü*. Astana: Uluslararası Türk Akademisi Yayınları.

4.2. Yrd. Doç. Dr. Nurdin USEEV'in Öz Geçmişi:

Nurdin USEEV, 8.03.1982 tarihinde Isık-Köl iline bağlı Pokrovka (şimdiki Çoň-Kızıl-Suu) köyünde dünyaya gelir.

İlkokula Kızıl-Ompol İlkokulunda başlayan Nurdin USEEV, lise öğrenimini Konur-Ölön Lisesinde tamamlar.

USEEV, 1999-2004 yıllarında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümünde öğrenim görür.

2004 yılında Kırgızistan Bilimler Akademisi Dilbilim Enstitüsünde bilim uzmanı olarak akademik hayata başlar.

2004 yılında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkoloji Ana Bilim Dalında yüksek lisans öğrenimine başlar. Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ'ın danışmanlığında hazırladığı '*Kırgız ve Türkiye Türkçesi ile Karşılaştırmalı Olarak Yenisey Yazıtları Söz Varlığının Tarihi Gelişimi*' adlı teziyle yüksek lisans eğitimini 2006 yılında tamamlayarak "Bilim Uzmanı" olur.

2006 yılında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümünde araştırma görevlisi olarak göreve başlar.

USEEV, Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ ve Prof. Dr. Kadıralı KONKOBAYEV'in eş danışmanlıklarında hazırladığı *Yenisey Yazıtlarının Söz Dizimi* çalışmasını 2009 yılında tamamlayarak "doktor" unvanını alır.

2013 yılının Eylül ayında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümüne Yrd. Doç. Dr. olarak atanır.

USEEV'in '*Yenisey Cazma Estelikleri I: Leksikası cana Tekstter* (KTMÜ ve Kırgız Millî Bilimler Akademisi C. Aytmatov Dil ve Edebiyat Enstitüsü yay., Bişkek, 2011, 424 s.) adlı eseri ve diğer bilimsel çalışmaları 2014 yılında **Kırgızistan Cumhuriyeti C. Aytmatov Gençler Devlet Bilim Ödülü**'ne layık görülür.

Foto 18: Dr. Nurdin USEEV (Foto: Cengiz ALYILMAZ)

Moğolistan, Güney Sibiry, Orta Asya'daki Köktürk harfli yazıtlar üzerinde yapılmış değişik bilimsel gezilere katılan Nurdin USEEV, ana dili olan Kırgız Türkçesi dışında çok iyi derecede Türkiye Türkçesi ve Rusça; orta derecede İngilizce bilmektedir.

Evlü olan Nurdin USEEV, iki çocuk babasıdır.

• **USEEV'in Kitapları:**

Useev, N. (2010). *Söz Sırları: Tarihîy Leksikologiyaya Giriş*. Bişkek: KTMÜ Yayınları.

Useev, N. (2011). *Yenisey Cazma Estekikleri I: Leksikası cana Tekstter*. Bişkek: Kırgız Milli Bilimler Akademisi ve KTMÜ Yayınları.

Konkobayev, K., Useev, N. ve Şabdanalıyev, N. (2015). *Altay Cumhuriyeti'ndeki Eski Türk Yazıtları Albümü*. Astana: Uluslararası Türk Akademisi Yayınları.

4.3. Dr. Negizbek ŞABDANALİYEV:

Negizbek ŞABDANALİYEV, 07.10.1980 tarihinde Kırgızistan'ın Isık-Göl bölgesinin Balıkçı şehrinde dünyaya gelir. İlkokulu, ortaokulu ve lise öğrenimini Balıkçı'da tamamlar.

1999 yılında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümüne girer ve 2004 yılında bu bölümden mezun olur. Aynı yıl Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkoloji Ana Bilim Dalında yüksek lisans öğrenimine başlar.

2007 yılında tamamladığı “Yenisey Yazıtlarındaki Ağız Özellikleri” adlı yüksek lisans çalışmasıyla Türkoloji Ana Bilim Dalında “Bilim Uzmanı” olur.

ŞABDANALİYEV, 2010 yılında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak göreve başlar.

ŞABDANALİYEV, Prof. Dr. Kadıralı KONKOBAYEV'in danışmanlığında hazırladığı “Kırgız Dilinin Tarihi Gelişiminin Araştırılmasında Bir Kaynak Olarak Divanü Lugati't-Türk (Fonolojik ve Morfonolojik İnceleme)” adlı çalışmasını 2015 yılında tamamlayarak “doktor” unvanını alır.

ŞABDANALİYEV, ana dili olan Kırgız Türkçesi dışında çok iyi derecede Türkiye Türkçesi ve Rusça; orta derecede İngilizce bilmektedir.

Negizbek ŞABDANALİYEV, evlidir.

Foto 19: Dr. Negizbek ŞABDANALİYEV

- **Negizbek ŞABDANALİYEV'in Kitabı:**

Negizbek ŞABDANALİYEV'in müşterek olarak hazırlanmış tek eseri bulunmaktadır:
Konkobayev, K., Useev, N. ve Şabdanaliyev, N. (2015). *Altay Cumhuriyeti'ndeki Eski Türk Yazıtları Albümü*. Astana: Uluslararası Türk Akademisi Yayınları.

Kaynaklar:

- Alyılmaz, C. (2006). Kırgızistan'daki (Kök)türk harfli yazıtların bugünkü durumu. *Journal of Turkic Civilization Studies*, C 1, 2, 17-27.
- Alyılmaz, C. (2007). *(Kök)türk harfli yazıtların izinde*. Ankara.
- Alyılmaz, C. (2011). (Kök)türk harfli yazıtlar. *Türk Yurdu*, C 31, 287, 25-31.
- Alyılmaz, C. (2011). Bağımsızlıklarının yirminci yılında Türk Cumhuriyetleri üzerine. *İpek Yolu Medeniyetleri*, S 4, Ankara, 8-13.
- Alyılmaz, C. (2015). *İpek Yolu kavşağının ölümsüzlük eserleri*. Ankara.
- Alyılmaz, C. (2015). Türk Dünyası vatandaşlığına doğru. *Uluslararası TEKE (Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim)*, <http://www.tekedergisi.com/> Volume 4/1, 69-76.
- Alyılmaz, C. ve Alyılmaz, S. (2014). Amirbek Turatoviç Muratov'dan Yenisey'e sesleniş. *Uluslararası TEKE (Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim) Dergisi*, <http://www.tekedergisi.com/> Volume 3/1, 68-84.
- Alyılmaz, S. (2015). Türk Dünyası vatandaşlığı projesi. *Uluslararası TEKE (Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim) Dergisi*, <http://www.tekedergisi.com/> Volume 4/1, 77-85.
- Amanjolov, Altay S. (2003). *İstoriya i teoriya drevnetyurkskogo pis'ma*, Almatı.
- Barutcu Özönder, F. S. (2002). Eski Türklerde dil ve edebiyat. *Türkler Ansiklopedisi*, C 3, Ankara, 481-501.
- Battulga, Ts. (2005). *Mongolin runi biçgiyn бага дурсгалууд тергүүн devter*. Ulaanbaatar.
- Bayçarov, S. Y. (1996). *Avrupa'nın eski Türk runik abideleri*. Ankara, çev. M. Duranlı.
- Bazılhan, N. vd. (2005). *Kazakistan tarihi turalı Turki derektmeleri*. C II, Almaata.
- Bold, L. (1990). *Bnmau-in nutag dah' hadni biçees (tureg biçgiin dursgal)*. Ulaanbaatar.
- Bold, L. (2006). *Orhon biçgiin dursgal II*. Ulaanbaatar.
- Cumagulov, Ç. (1983). *Epigrafika Kirgizii III*. Frunze.
- Cumagulov, Ç. (1988). *Epigrafiçeskie Pamyatniki Kirgizii*. Frunze.
- Gemalmaz, E. (2010). *Türkçenin derin yapısı*. Ankara, Yay. haz. C. Alyılmaz ve O. Mert.
- Kızlasov, İ. L. (1994). *Runiçeskie pis'mennosti yevraziyskih stepey*. Moskova.
- Klyaştorıny, S. G. (2001). Tanrı Dağları'nda yeni bulunan eski runik Türk Yazıtları. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S 2, Bişkek, 192-196, çev. M. Kalkan.
- Kormuşın, İ. V. (1997). *Tyurkskie Yeniseyskie epitafii teksti i issledovaniya*. Moskova.
- Kormuşın, İ. V. (2008). *Tyurkskie Yeniseyskie epitafii grammatika tekstologiya*. Moskova.

- Mert, O. (2009). *Ötüken Uygur dönemi yazıtlarından Tes - Tariat - Şine Us*. Ankara.
- Mert, O. (2015). *Köli Çor yazıtı ve anıt mezar kompleksi*. Erzurum.
- Mert, O. (2015). Türk Konseyi (Keneşi) Türk Üniversiteler Birliği ve Türk Üniversiteler Birliği I. Genel Kurulu. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S 53, Erzurum, 273-290.
- Sadıkov, K. (1995). *Kadimgi Turkiy yazuvlar*. Taşkent.
- Sertkaya, O. F. (2001). Eski Türkler okur yazar mıydı? *Göktürk Devletinin 1450. Kuruluş Yıldönümü Sempozyum Bildirileri*, Ankara, 23-37, Yay. haz. Y. Hacaloğlu
- Sertkaya, O. F., Alyılmaz, C. ve Battulga, Ts. (2001). *Moğolistan'daki Türk anıtları projesi albümü*. Ankara.
- Tabaldiyev, K. (2002). Novie drevnetyurkskie runičeskie nadpisi Koçkorskoy i Talasskoy dolin. *Trudi Fakulteta İstorii i Regiyonovedeniya Kirgizskogo Universiteta İmeni Cusup Balasgına*, S 10, Bişkek, 137-138.
- Tekin, T. (2003). *Orhon yazıtları Kül Tigin Bilge Kağan Tunyukuk*. İstanbul.
- Tıbıkova, L. N., Nevskaya, İ. A. ve Erdal, M. (2012). *Katalog drevnetyurkskih runičeskih pamyatnikov Gornogo Altaya*. Gorno-Altaysk.
- Useev, N. (2011). *Yenisey cazma estelikleri ı: leksikası cana tekstter*. Bişkek.
- Vasilyev, D. D. (1983). *Grafiçeskiy fond pamyatnikov tyurkskoy runičeskoy pis'mennosti aziatskogo areala (opit sistematizatsii)*. Moskova.
- Vasilyev, D. D. (1983). *Korpus Tyurkskih runičeskih pamyatnikov basseyna Yeniseya*. Leningrad.
- Vasilyev, D. D. (1999), Göktürk yazı kültürünün avrasya bölgesel açısı. 3. *Uluslararası Türk Dil Kurultayı 1996*, Ankara, 1193-1197.